

Wojciech Magierło

**SYTUACJA PODATKOWOPRAWNA
MAŁŻONKÓW I KONKUBENTÓW
W ŚWIETLE WYBRANYCH INSTYTUCJI
PRAWA PODATKOWEGO¹**

1. Uwagi ogólne

Małżeństwo jest uniwersalną instytucją w każdym społeczeństwie. Reguły funkcjonowania małżeństw wyznaczają normy obyczajowe, moralne, religijne oraz prawne. W polskim systemie prawnym małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny sformalizowany przez normy prawne regulujące przesłanki jego zawarcia² jest instytucją prawa rodzinnego i tam też znajdują się przepisy określające uprawnienia i obowiązki małżonków.

W ostatnich latach na skutek przemian społeczno-gospodarczych i kulturowych zauważalny jest wyraźny wzrost liczby związków pozamałżeńskich, zwanych konkubinami³. Konkubinat to trwałe pożycie kobiety i mężczyzny, na wzór pożycia między mężem i żoną, niesformalizowane zawarciem małżeństwa. Konkubinat nie został w polskim prawie uregulowany, dlatego w sprawach dotyczących tego rodzaju związków szczególną rangę ma orzecznictwo Sądu Najwyższego⁴. W wielu orzeczeniach Sąd Najwyższy podkreślał, że cechą szczególną odróżniającą konkubinat od innych związków nieformalnych jest jego trwałość i wynikające z niej istnienie ogniska domowego charakteryzującego się duchową, fizyczną i ekonomiczną więzią łączącą mężczyznę i kobietę⁵. Konkubinat, niebędący instytucją prawną, jest jednak stanem faktycznym, z którym przepisy prawa wiążą w określonych sytuacjach określone konsekwencje prawne.

¹ Stan prawny na dzień 30.10.2010 r.

² M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 17.

³ Zob. F. Hartwich, *Konkubinat – dylematy prawne*, „Palestra” 2007, nr 3/4, s. 62.

⁴ M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne...*, s. 38.

⁵ Wyrok SN z 5.12.1997 r., II CKN 485/97.

Oceny sytuacji prawnej konkubentów na gruncie prawa podatkowego nie sposób oderwać od sytuacji prawnej małżonków oraz osób uważanych przez ustawodawcę za członków rodziny podatnika. Konkubenci funkcjonują w ramach wspólnego gospodarstwa domowego, wspólnie gospodarują posiadanym majątkiem i dokonują wydatków na to gospodarstwo, często razem wychowują wspólne potomstwo. Sytuacja faktyczna konkubentów jest zatem zbliżona do sytuacji, w jakiej znajdują się małżonkowie. Równocześnie w polskim prawie podatkowym osoba pozostająca w konkubinacie z podatnikiem nie jest uważana za członka rodziny podatnika, chyba że odpowiedni przepis wyraźnie stanowi inaczej⁶. Ponadto orzecznictwo Sądu Najwyższego odrzuca możliwość stosowania w obrębie stosunków majątkowych między konkubentami przepisów regulujących małżeńską wspólność ustawową nawet w drodze analogii⁷.

Rodzina i małżeństwo są wartościami, które zajmują szczególnie wysoką rangę w hierarchii wartości konstytucyjnych. Konstytucja stanowi, że „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”⁸. Przepis ten oznacza, że państwo powinno podejmować takie działania, aby umacniać więzi pomiędzy osobami tworzącymi rodzinę, a zwłaszcza więzi pomiędzy rodzicami i dziećmi oraz między małżonkami tworzącymi tzw. rodzinę nuklearną będącą podstawową komórką społeczną⁹. Powyższą zasadę państwo może realizować m.in. poprzez odpowiednie regulacje prawne w systemie podatkowym. Pewne instytucje prawa podatkowego mogą być jednym z czynników zachęcających do zawarcia małżeństwa. Z kolei niekorzystne rozwiązania podatkowe mogą w skrajnych przypadkach prowadzić do podejmowania decyzji o formalnym rozwiązaniu związku małżeńskiego. Równocześnie należy zauważyć, że na małżonkach – w przeciwieństwie do konkubentów – spoczywa ustawowy obowiązek wzajemnej pomocy i przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny. Małżonkowie uprawnieni są do współdecydowania o istotnych sprawach rodziny i współdziałania w zarządzie majątkiem wspólnym, ponoszą solidarną odpowiedzialność za zobowiązania zaciągnięte w zwykłych sprawach rodziny, a także odpowiedzialność za zobowiązania podatkowe współmałżonka. Konkubinaty jako pozbawiony prawnych podstaw, treści i formy, nie zabezpiecza, tak jak formalne małżeństwo, rodzinnych i cywilnych interesów majątkowych i niema-

⁶ Zob. B. Brzeziński, J. Jezierski, *Konkubinaty a polskie prawo podatkowe*, „Nowe Prawo” 1990, nr 4/6.

⁷ Uchwała SN z 2.07.1955, II CO 7/55, OSN 1956, poz. 72; uchwała SN z 30.01.1986 r., III CZP 79/85 OSNC 1987, nr 1 poz. 2; uchwała SN z 27.06.1996 r., III CZP 70/96, OSNC 1996, poz. 45.

⁸ Art. 18 Konstytucji RP.

⁹ Wyrok TK z 18.05.2005 r., K 16/04.

jątkowych partnerów faktycznego związku i ich dzieci, zwłaszcza na wypadek dezintegracji tej naturalnej grupy rodzinnej¹⁰.

2. Wspólne opodatkowanie małżonków

Małżonkowie, podobnie jak osoby pozostające w faktycznym pożyciu, są odrębnymi podmiotami prawa podatkowego. Zarówno dochody, koszty uzyskania przychodu, jak i podatek oblicza się oddzielnie dla każdego małżonka. Zasada ta obowiązuje niezależnie od tego, czy uzyskiwane przez małżonków dochody stanowią ich majątek dorobkowy czy też są zaliczane do majątków odrębnych. Jednakże ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych¹¹ dopuszcza możliwość wspólnego opodatkowania małżonków, uzależniając ją od spełnienia kumulatywnie następujących przesłanek:

- 1) oboje małżonkowie podlegają tzw. nieograniczonemu obowiązkowi podatkowemu,
- 2) pomiędzy małżonkami istnieje wspólność majątkowa przez cały rok podatkowy,
- 3) małżonkowie pozostają w związku małżeńskim przez cały rok podatkowy,
- 4) złożą wniosek we wspólnym zeznaniu rocznym.

Warunek określony w punkcie 1 nie dotyczy podatników będących rezydentami podatkowymi innego niż Polska kraju UE oraz EOG, jak również rezydentów podatkowych Szwajcarii, którzy spełniają dodatkowe warunki wyszczególnione w ustawie¹². Powyższa regulacja, która weszła w życie z dniem 1.01.2009 r., jest wyrazem dostosowania przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych do wymogów Unii Europejskiej¹³ i orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości¹⁴.

Wspólność majątkowa powstaje z chwilą zawarcia związku małżeńskiego z mocy ustawy (ustawowa wspólność majątkowa)¹⁵. Wspólność majątkowa po-

¹⁰ M. Nazar, *Cywilnoprawne zagadnienia konkubinatu de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 12, s. 105.

¹¹ Art. 6 ust. 2 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych z dnia 26 lipca 1991 r., tekst jednolity z dnia 25 marca 2010 r. (DzU nr 51, poz. 307).

¹² Art. 6 ust. 4a ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

¹³ Szerzej zob. Zalecenie Komisji Europejskiej z 21.12.1993 r. nr 94/79 dotyczące niektórych rodzajów przychodów otrzymywanych przez nierezydentów w innym państwie niż to, w którym są rezydentami, DzU UE L z 1994, nr 39, s. 22.

¹⁴ Szerzej zob. wyrok ETS w sprawie Schumacker z 15.02.1995 r., C-279/93, European Court Reports 1995, nr 1, s. 255 i n.

¹⁵ Art. 31 § 1 ustawy z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, DzU nr 9, poz. 59 z późn. zm.

wstać może również na podstawie umowy majątkowej zawartej zarówno przed zawarciem małżeństwa, jak i w trakcie trwania związku małżeńskiego, w której wspólność ustawowa zostanie ograniczona bądź rozszerzona¹⁶. W przypadku przesłanki wspólności majątkowej bez znaczenia jest sposób ukształtowania małżeńskich stosunków majątkowych, ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych nie precyzuje bowiem, o której wspólnocie majątkowej jest mowa. Stosunki majątkowe między małżonkami mogą być zatem ukształtowane ustawą, jak i umową (tzw. intercyzą). W przypadku ustroju umownego wspólność małżeńska może być zarówno rozszerzona, jak i ograniczona. W razie ograniczenia ustawowej wspólności majątkowej **zakres majątku wspólnego może zostać ograniczony nawet do jednego przedmiotu lub kategorii przedmiotów, powodując *de facto* stan rozdzielności majątkowej**¹⁷.

Wspólność majątkowa małżeńska ustaje z chwilą ustania małżeństwa, orzeczenia sądu o separacji, o ubezwłasnowolnieniu małżonka, z chwilą ogłoszenia upadłości małżonka, a także w wyniku sądowego ustanowienia rozdzielności majątkowej¹⁸. Wspólność ustawowa ustaje ponadto z chwilą zawarcia przez małżonków umowy majątkowej, zaś wspólność umowna – z chwilą rozwiązania takiej umowy. Problemem w zakresie oceny przesłanek wspólnego rozliczenia małżonków może być **sądowe zniesienie współwłasności, w przypadku gdy orzeczone zostanie z dniem wcześniejszym niż dzień wytoczenia powództwa**. Może bowiem dojść do sytuacji, w której małżonkowie, spełniając wszystkie ustawowe przesłanki, rozliczyli się za dany rok wspólnie, a następnie orzeczona została rozdzielność majątkowa z datą wypadającą w tym właśnie roku. W takiej sytuacji mogłoby dojść do nieprawidłowego określenia zobowiązania podatkowego z powodu zaniżenia wysokości podstawy opodatkowania i zachodziłaby konieczność korekty deklaracji. Za brakiem obowiązku złożenia korekty zeznania rocznego przemawiają interpretacja Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy¹⁹ oraz wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dnia 24 czerwca 1998 r.²⁰, w którym Sąd, podkreślając trwałość łącznego opodatkowania małżonków za dany rok podatkowy, stwierdził, że skutki wywołane skorzystaniem przez małżonków z prawa łącznego opodatkowania może odwrócić wyłącznie ich rozłączne opodatkowanie w drodze decyzji wydanej przez organ podatkowy²¹,

¹⁶ Art. 47 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

¹⁷ Szerzej zob. M. Goettel, *Niektóre aspekty wspólnego opodatkowania małżonków*, „Przeгляд Podatkowy” 2001, nr 4, s. 30.

¹⁸ Art. 52 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

¹⁹ Interpretacja Dyrektora Izby Skarbowej w Bydgoszczy z dnia 11.02.2008 r. ITPB1/415-517/07/MK.

²⁰ Wyrok NSA z 24 czerwca 1998 r., I SA/Gd 620/96, ONSA 1999, nr 1, poz. 37.

²¹ Art. 45 ust. 6 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

i to tylko z tej przyczyny, iż nie spełniali oni przepisanych warunków do łącznego opodatkowania. Brak takiego obowiązku może być również pośrednio odczytany w przepisach Ordynacji podatkowej, tj. w przepisach określających samowymiar zobowiązania podatkowego²² oraz regulujących wygaśnięcie zobowiązania podatkowego²³. Wydaje się jednak, że kwestia wpływu sądowego ustanowienia rozdzielnosci majątkowej z datą wsteczną powinna zostać uregulowana wprost w ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych poprzez sprecyzowanie, że orzeczenie separacji z datą wsteczną po zakończeniu roku podatkowego, za który małżonkowie złożyli wspólne zeznanie, nie ma wpływu na ocenę przesłanki pozostawania w związku małżeńskim przez cały rok podatkowy oraz na przesłankę istnienia wspólności podatkowej przez cały rok podatkowy.

Od zasady pozostawania małżonków w związku małżeńskim przez cały rok podatkowy istnieją wyjątki. Polegają ona na tym, że wniosek o łączne opodatkowanie dochodów małżonków, między którymi istniała w roku podatkowym wspólność majątkowa, może być także złożony przez podatnika, który zawarł związek małżeński przed rozpoczęciem roku podatkowego, a jego małżonek zmarł w trakcie trwania roku podatkowego, albo przez podatnika, który pozostawał w związku małżeńskim przez cały rok podatkowy, a jego małżonek zmarł po upływie roku podatkowego przed złożeniem zeznania podatkowego²⁴. Wprowadzenie powyższej regulacji jest konsekwencją wyroku Trybunału Konstytucyjnego, który orzekł, że art. 6 ust. 2 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych w zakresie, w jakim pozbawia prawa do łącznego opodatkowania małżonków podatników, którzy zmarli w ciągu roku podatkowego lub po upływie roku podatkowego, lecz przed podpisaniem wspólnego zeznania rocznego, jest niezgodny z Konstytucją²⁵.

W przypadku wspólnego opodatkowania małżonków podstawę opodatkowania stanowi połowa łącznych dochodów małżonków (z wyłączeniem dochodów podlegających opodatkowaniu w sposób zryczałtowany), podatek zaś płacony jest w podwójnej wysokości od tak ustalonej podstawy. Taka konstrukcja, zwana rozszczepieniem łącznego dochodu małżonków, może prowadzić do obniżenia opodatkowania, jednakże jej skutki uzależnione są od poziomu uzyskiwanych przez małżonków dochodów oraz ich proporcji. Korzyści pojawiają się w sytuacji, gdy dochody uzyskuje tylko jedno z małżonków lub gdy dochody

²² Art. 21 ust. 5 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa. Tekst jednolity z dnia 4 stycznia 2005 r. (DzU nr 8, poz. 60).

²³ Art. 59 ust. 1 Ordynacji podatkowej.

²⁴ Art. 6a ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

²⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 13.12.2005 r., III SA/Wa 2766/05, „Monitor Podatkowy” 2006, nr 1, s. 3.

małżonków znacznie różnią się co do wysokości²⁶. Istotne jest, aby w wyniku zastosowania tej metody opodatkowania możliwe było zejście do niższego progu podatkowego, w którym obowiązuje niższa stawka podatkowa²⁷. Pozytywny skutek w postaci obniżenia podatku, w sytuacji gdy jeden z małżonków nie uzyskał dochodów lub osiągnął dochody w wysokości niepowodującej obowiązku uiszczenia podatku, wynika stąd, że małżonkowie wykorzystają kwotę wolną od podatku przysługującą małżonkowi nieosiągającemu dochodów. Zaznaczyć należy, że **możliwość skorzystania z łącznego opodatkowania małżonków istnieje również wtedy, gdy jeden z małżonków w roku podatkowym poniósł stratę**. Z ustawy nie wynika bowiem, że poniesienie straty przez jednego z małżonków wyłącza możliwość łącznego opodatkowania. Należy jednak zauważyć, że strata poniesiona przez jednego z małżonków nie pomniejsza dochodu drugiego małżonka i może być rozliczona przez małżonka, który poniósł stratę, w kolejnych latach podatkowych²⁸.

Skorzystanie z metody wspólnego opodatkowania małżonków, która w określonych sytuacjach może okazać się bardzo korzystna dla podatników, powodując obniżenie wysokości podatku, nie będzie możliwe dla osób pozostających w konkubinacie. Osoby te nie są bowiem małżonkami, nie istnieje między nimi również wspólność majątkowa i zawsze podlegać będą odrębnemu opodatkowaniu. Okoliczność, że osoby pozostające w konkubinacie nie mogą korzystać z łącznego opodatkowania dochodów na zasadach takich jak małżonkowie, została potwierdzona w wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego²⁹.

3. Opodatkowanie osób samotnie wychowujących dzieci

Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych³⁰ wprowadza możliwość preferencyjnego rozliczania się osób samotnie wychowujących dzieci. Dla korzystających z tej formy rozliczenia podatek może być obliczony w podwójnej wysokości podatku obliczonego od połowy dochodów osoby samotnie wychowującej dzieci, przy czym do sumy tych dochodów nie wlicza się dochodów (przychodów) opodatkowanych w sposób zryczałtowany. Takie rozwiązanie jest

²⁶ Zob. W. Wójtowicz, P. Smoleń, *Podatek dochodowy od osób fizycznych – prorodzinny czy neutralny?*, Dom Wydawniczy ABC, 1999, s. 30, 31.

²⁷ Zob. *ibidem*, s. 54.

²⁸ J. Marciniuk, *Podatek dochodowy od osób fizycznych. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.

²⁹ Wyrok NSA z 16.05.1997 r., III SA 63/96, opubl. Legalis.

³⁰ Art. 6 ust. 4 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

korzystne, gdyż pozwala obniżyć kwotę podatku, w szczególności poprzez skorzystanie z dodatkowej kwoty wolnej od podatku. Niekiedy pozwala również zejść do niższego progu podatkowego.

Definicja osoby samotnie wychowującej dziecko jest definicją prawa podatkowego. Za osobę samotnie wychowującą dzieci uważa się jednego z rodziców albo opiekuna prawnego, jeżeli osoba ta jest panną, kawalerem, wdową, wdowcem, rozwódką, rozwodnikiem albo osobą, w stosunku do której orzeczono separację. Za osobę samotnie wychowującą dzieci uważa się również osobę pozostającą w związku małżeńskim, jeżeli jej mąż został pozbawiony praw rodzicielskich lub odbywa karę pozbawienia wolności. Z wnioskiem o wspólne rozliczenie wyrażonym w rocznym zeznaniu podatkowym może wystąpić osoba, która w roku podatkowym samotnie wychowywała:

- 1) dzieci małoletnie,
- 2) dzieci bez względu na ich wiek, na które pobierany był zasiłek pielęgnacyjny,
- 3) dzieci do ukończenia 25 lat uczące się w szkołach, jeżeli w roku podatkowym dzieci te nie uzyskały dochodów, z wyjątkiem dochodów wolnych od podatku dochodowego, renty rodzinnej oraz dochodów w wysokości niepowodującej obowiązku zapłaty podatku.

Warunek niezyskiwania przez pełnoletnie uczące się dzieci dochodów opodatkowanych podatkiem dochodowym należy uznać za sprzeczny z zasadą równości i sprawiedliwości podatkowej, porównując wspólne rozliczenie osób samotnie wychowujących dzieci do wspólnego rozliczenia małżonków. Warunek taki ma również negatywny wydźwięk wychowawczy, wykluczając możliwość podjęcia przez uczące się pełnoletnie dziecko legalnej pracy³¹.

Na krytykę zasługuje również użyte w definicji osoby samotnie wychowującej dziecko pojęcie „**pozbawienie praw rodzicielskich**”. Normy prawne dotyczące relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi zawarte są w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. W kodeksie tym jednak nie występuje pojęcie „prawa rodzicielskie”. Kodeks posługuje się natomiast pojęciem „władza rodzicielska”, która obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka³². Ingerencja w sferę władzy rodzicielskiej może polegać na jej ograniczeniu, zawieszeniu bądź pozbawieniu. Niezależnie od sprawowania władzy rodzicielskiej rodzicom przysługuje również prawo do kontaktów z dzieckiem i prawa tego rodzic może być pozbawiony jedynie na mocy orzeczenia zakazującego styczności z dzieckiem³³. W definicji osoby samotnie wychowującej dziecko brak jest wskazania, z którą z wyżej wymienionych instytucji należy łączyć użyte w przepisie tym

³¹ Szerzej. zob. W. Wójtowicz, P. Smoleń, *op. cit.*, s. 64.

³² Art. 95 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

³³ Art. 113 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

pojęcie „pozbawienie praw rodzicielskich”. Wydaje się, że najbliższa będzie mu instytucja pozbawienia władzy rodzicielskiej. Należy jednak zwrócić uwagę, że zawieszenie władzy rodzicielskiej, u podstaw którego leży przemijająca przeszkoda w jej sprawowaniu, może również prowadzić do sytuacji, w której drugi z małżonków wychowywać będzie dziecko samotnie. Odbywanie przez jednego z małżonków kary pozbawienia wolności może stanowić jedną z wielu przesłanek zawieszenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej. Celem wyeliminowania wskazanych wątpliwości słuszne wydaje się **zastąpienie pojęcia „pozbawienie praw rodzicielskich” pojęciem „pozbawienie lub zawieszenie władzy rodzicielskiej”**.

Analizując definicję osoby samotnie wychowującej dziecko, nie można uniknąć zasadniczego pytania: czy rodzic żyjący w konkubinacie może być uznany za osobę samotnie wychowującą dziecko? Rodzic bądź opiekun prawny pozostający w konkubinacie jest panną lub kawalerem, należy więc do kręgu osób, o których mowa w definicji. Nie jest możliwe wywodzenie z ustawowej definicji osoby samotnie wychowującej dziecko dodatkowych warunków w postaci np. zakazu zamieszkiwania z konkubentem czy też warunku samotnego zamieszkiwania z dzieckiem. W sytuacji gdy dane pojęcie zostało zdefiniowane w ustawie, niedopuszczalne jest posługiwanie się przez organy podatkowe inną jego definicją bądź też interpretowanie tej definicji w taki sposób, aby wywieść z niej dodatkowe warunki, które muszą zostać przez podatnika spełnione. W ustawie nie ma przepisu, zgodnie z którym wspólne zamieszkanie rodzica z konkubentem wykluczałoby możliwość samotnego wychowania dzieci. Rozważania te prowadzą do wniosku, że **konkubent mieszkający z matką lub ojcem swoich dzieci jest uprawniony do rozliczenia się jako osoba samotnie wychowująca dzieci**. Bez znaczenia będzie przy tym, czy tylko jedno z rodziców posiada władzę rodzicielską czy też taką władzę dysponują obydwój. Wykładnia taka znalazła potwierdzenie w wyrokach sądów administracyjnych³⁴. Analizowany przepis stawia więc konkubentów w zdecydowanie lepszej sytuacji niż małżonków, którzy wychowując małoletnie bądź uczące się dzieci, ponoszą w związku z tym podobne ciężary finansowe jak konkubenci, nie mogą skorzystać ze wspólnego rozliczenia z dziećmi. W uzasadnieniu wyroku z dnia 11 kwietnia 1994 Trybunał Konstytucyjny wskazał, że zróżnicowanie pozycji osób samotnie wychowujących dzieci w stosunku do innych podatników jest w pełni usprawiedliwione, gdyż z reguły sytuacja materialna takich osób jest gorsza. Nie wydaje się jednak zasadne zróżnicowanie pozycji prawopodatkowej konkubentów i małżonków wychowujących dzieci, choć z pewnością nie

³⁴ Wyrok WSA w Warszawie z 18.09.2007 r. III S.A./Wa 1133/07; wyrok WSA w Warszawie z 25.02.2009, III S.A./Wa 2498/08; inaczej wyrok WSA w Łodzi z 29.12.2008 r., I S.A./Łd 868/08.

jest ono przez ustawodawcę zamierzone. Celem wyeliminowania tego uprzywilejowania należałoby się więc zastanowić nad zbliżeniem ustawowej definicji osoby samotnie wychowującej dziecko do znaczenia potocznego samotności, tj. życia bez innej osoby.

4. Zatrudnienie współmałżonka

W prowadzenie działalności gospodarczej często zaangażowana jest cała rodzina przedsiębiorcy. Obowiązujące przepisy prawa pracy oraz ustawy o swobodzie działalności gospodarczej nie przeciwstawiają się zatrudnianiu małżonka lub dzieci. Nie ma zatem przeszkód, aby osoby prowadzące działalność gospodarczą zawierały także umowy o pracę. Przepisy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych stanowią, że kosztem uzyskania przychodu są koszty poniesione w celu osiągnięcia przychodu lub zachowania albo zabezpieczenia źródła przychodów, z wyjątkiem kosztów enumeratywnie wymienionych w ustawie³⁵. Takim kosztem jest m.in. wartości własnej pracy podatnika, jego małżonka i małoletnich dzieci, a w przypadku prowadzenia działalności gospodarczej w formie spółki cywilnej lub osobowej spółki handlowej także wartość własnej pracy małżonków i małoletnich dzieci wspólników³⁶. Oznacza to, że **wynagrodzenie wspomnianych osób nie stanowi kosztu uzyskania przychodów**. Ponadto kosztem nie będą stanowiły inne, dodatkowe składniki wynagrodzenia, takie jak np. różnego rodzaju dodatki, nagrody i inne świadczenia wypłacane w związku z wykonywaną przez pracownika pracą. Bez znaczenia jest przy tym, w jakiej formie wykonywana jest praca – może być to praca świadczona na podstawie umowy o pracę, umowy cywilnoprawnej, a nawet bezumownie. Za taką interpretacją przemawia użycie przez ustawodawcę zwrotu „wartość pracy”, przez którą należy rozumieć nie tylko wynagrodzenie za pracę, ale każdy pieniężny ekwiwalent za pracę we wszelkiej jej postaci i to bez względu na to, czy podatnik formalnie zatrudnił swojego małżonka, czy też tylko małżonek współpracuje z podatnikiem. Bez znaczenia jest również, czy pomiędzy małżonkami istnieje ustrój wspólności majątkowej czy też rozdzielność majątkowa³⁷.

Przedstawione uregulowania prawne są dyskryminujące w stosunku do małżonków. Dla małżonka-pracodawcy staje się bardziej opłacalne zatrudnienie osoby obcej niż własnego współmałżonka, którego z reguły darzy większym zaufaniem. Co prawda ściśle więzy osobiste, jakie łączą członków rodziny, oraz zbieżności ich interesów mogą budzić podejrzenie, że celem ich może być wy-

³⁵ Art. 22 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

³⁶ Art. 23 ust. 1 pkt 10 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

³⁷ Wyrok NSA z 22.04.2008 r. II FSK 1476/06.

łącznie osiągnięcie korzyści podatkowych. W stosunku do konkubentów ograniczenie to nie ma zastosowania, pomimo że osoby te również łączą niejednokrotnie silne więzy osobiste i ekonomiczne. Ponadto nie wydaje się zasadne **negowanie na płaszczyźnie prawa podatkowego ważnych z punktu widzenia prawa cywilnego i prawa pracy umów pomiędzy najbliższymi członkami rodziny**, a tym samym dyskryminowanie przedsiębiorców i spółek rodzinnych³⁸. Należy zauważyć, że z podobnym uregulowaniem w zakresie wyłączenia z kosztów uzyskania przychodów wartości pracy małżonka podatnika nie mamy do czynienia w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych, w sytuacji gdy jeden z małżonków jest udziałowcem jednoosobowej spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Przyjęcie jednak takiej formy prowadzenia działalności gospodarczej jest znacznie bardziej kosztowne niż prowadzenie działalności gospodarczej na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej.

5. Transfery majątkowe

Wspólność majątkowa małżeńska jest podstawowym ustrojem majątkowym pomiędzy małżonkami, powstaje bowiem z mocy prawa z chwilą zawarcia małżeństwa. Obejmuje ona przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub przez jednego z nich³⁹. Małżonkowie mogą jednak przez umowę zawartą w formie aktu notarialnego wspólność ustawową rozszerzyć lub ograniczyć, jak również ustanowić rozdzielność majątkową lub rozdzielność majątkową z wyrównaniem dorobków⁴⁰. W przypadku wspólności majątkowej powstają trzy osobne masy majątkowe: majątek wspólny małżonków oraz majątki odrębne każdego z nich. Majątek konkubentów stanowiąc będą dwie odrębne masy majątkowe każdego z nich, nawet jeżeli niektóre składniki majątkowe zostaną przez konkubentów nabyte na współwłasność. Jakikolwiek transfery majątkowe pomiędzy konkubentami nie pozostaną obojętne podatkowo. W przypadku przesunięć majątkowych dokonywanych pomiędzy małżonkami ewentualną **konieczność zapłaty podatku powodować mogą jedynie transfery pomiędzy majątkami odrębnymi małżonków**⁴¹. Decydujące znaczenie dla obowiązku podatkowego będzie miał charakter umowy stanowiącej podstawę transferu pomiędzy małżonkami, jak też konkubentami.

W przypadku darowizny, której celem jest dokonanie nieodpłatnego przysporzenia na rzecz obdarowanego kosztem majątku darczyńcy (może ona pole-

³⁸ H. Litwińczuk, *Prawo podatkowe podmiotów gospodarczych*, Wyd. KiK, Warszawa 1996.

³⁹ Art. 31 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁴⁰ Art. 47 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁴¹ M. Jarocki, *Podatkowe aspekty rozliczeń między małżonkami*, „Przeгляд Podatkowy” 2004 nr 11, s. 38.

gać zarówno na przesunięciach do majątku obdarowanego określonych przedmiotów majątkowych, jak i na innych dyspozycjach majątkowych darczyńcy prowadzących do zmniejszenia jego majątku, a po stronie majątku obdarowanego – do zwiększenia aktywów lub zmniejszenia pasywów⁴²), może powstać konieczność zapłaty podatku od darowizny⁴³. Od 1 stycznia 2007 r. ustawodawca wprowadził zwolnienie podatkowe dla najbliższej rodziny, w ramach którego zwolnił od podatku nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych przez małżonka, zstępnych, wstępnych, pasierba, rodzeństwo, ojczyma i macochę⁴⁴. W ten sposób w ramach I grupy podatkowej wyłoniona została „podgrupa” podatników, którzy mogą korzystać z omawianego nowego zwolnienia od podatku. Oznacza to, iż zwolnienie, w porównaniu do osób zaliczonych do I grupy podatkowej, nie obejmuje zięcia, synowej oraz teściów, a więc osób, które łączy ze zbywcą stosunek powinowactwa. Wyłączenie ze zwolnienia wskazanych osób nie wydaje się jednak zasadne. Beneficjentami darowizny dokonywanej przez rodziców mogą być bowiem dziecko i jego współmałżonek, w sytuacji gdy darowizna służyć ma np. zaspokajaniu potrzeb rodziny. W takim przypadku jeden z małżonków zwolniony będzie od podatku w ramach generalnego zwolnienia, jednakże po stronie drugiego małżonka powstanie konieczność zapłaty podatku, jeżeli wartość darowizny przypadająca na tego małżonka przekroczy kwotę wolną od podatku. Z ekonomicznego punktu widzenia podatek obciąży zatem oboje małżonków.

Zakres pozostałych wprowadzonych w ustawie o podatku od spadków i darowizn ulg i zwolnień, kwot wolnych od podatku oraz skala podatkowa uzależnione są ściśle od zakwalifikowania podatnika do jednej z trzech grup podatkowych. Pod tym względem w najlepszej sytuacji pozostają podatnicy ujęci w I i II grupie. Przynależność do określonej grupy podatkowej uwarunkowana jest rodzajem osobistego stosunku nabywcy do osoby, od której nabywa rzecz lub prawo. Stosunek ten oparty jest na obiektywnych więzach wynikających z pokrewieństwa, powinowactwa oraz stosunku przysposobienia⁴⁵. Małżonek zaliczony jest do I grupy podatkowej. **Dla zakwalifikowania małżonka do I grupy podatkowej bez znaczenia jest, czy małżonków łączy ustrój wspólności majątkowej czy też rozdzielność majątkowa.** Należy równocześnie zaznaczyć, że przepisy ustawy o podatku od spadków i darowizn mają również zastosowanie do nieodpłatnego zniesienia współwłasności, co również rodzi doniosłe skutki w przypadku rozliczeń pomiędzy małżonkami, jak też konkubentami.

⁴² K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2009; Komentarz do art. 888 k.c., Legalis.net.pl – stan prawny na 23.05.2009 r.

⁴³ Art. 1 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn.

⁴⁴ Art. 4a ustawy o podatku od spadków i darowizn.

⁴⁵ Szerzej. zob. J. Głuchowski, P. Smoleń, *Klasyfikacja podatników na gruncie ustawy o podatku od spadków i darowizn*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2006, t. 16.

Problem może rodzić **zaliczenie osób, w stosunku do których orzeczona została separacja, do określonych grup podatkowych**. Zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym orzeczenie separacji ma takie skutki jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej⁴⁶. Na gruncie ustawy o podatku od spadków i darowizn skutkiem separacji mogłoby być zaliczenie takiego małżonka do III grupy podatkowej. Należy jednak zauważyć, że orzeczenie separacji nie powoduje ustania małżeństwa, a osoby pozostające w separacji są nadal w stosunku do siebie małżonkami i w pewnych okolicznościach zobowiązane są do wzajemnej pomocy. Na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka o zniesieniu separacji i w chwili orzeczenia ustają jej skutki. Zaliczenie małżonków do I grupy podatkowej związane jest z samym faktem istnienia małżeństwa bez jakichkolwiek dodatkowych warunków⁴⁷. Prowadzi to do wniosku, że małżonkowie, w stosunku do których orzeczona została separacja, nadal podlegają zaliczeniu do I grupy podatkowej. Pogląd ten znalazł odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu⁴⁸ oraz potwierdzenie w orzecznictwie⁴⁹.

Jak już wspomniano, przynależność do I grupy podatkowej wiąże się z dużymi przywilejami podatkowymi. Konkubent w ustawie o podatku od spadków i darowizn nie jest traktowany jak członek rodziny darczyńcy ani osoba bliska i zaliczony jest do III grupy nabywców określonej jako „inni nabywcy”. Nie korzysta zatem z tzw. zwolnienia rodzinnego, opodatkowaniu podlega nabycie własności rzeczy i praw majątkowych o czystej wartości przekraczającej 4 902 zł, a stawka podatkowa wynosi od 12 do 20% podstawy opodatkowania. Nie korzysta też ze zwolnień przewidzianych dla I grupy podatkowej takich jak zwolnienie podatkowe od nabycia przedmiotów wyposażenia mieszkania, środków pieniężnych z przeznaczeniem na cel mieszkaniowy, wkładu mieszkaniowego w spółdzielni mieszkaniowej, zabytków nieruchomości oraz ulgi mieszkaniowej. W ustawie od spadków i darowizn widać jednak brak konsekwencji w traktowaniu konkubentów, gdyż wolne od podatku jest nabycie w drodze darowizny praw do rachunku oszczędnościowo-kredytowego w kasie mieszkaniowej przez osoby pozostające faktycznie we wspólnym pożyciu małżeńskim z posiadaczem rachunku⁵⁰.

6. Zwrot podatku od towarów i usług od wydatków budowlanych

W wyniku dostosowania przepisów ustawy o podatku od towarów i usług do regulacji Unii Europejskiej od 1 maja 2004 r. stawka podatku od towarów

⁴⁶ Art. 61⁴ § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁴⁷ Art. 14 ustawy o podatku od spadków i darowizn.

⁴⁸ J. Głuchowski, P. Smoleń, *op. cit.*, s. 334.

⁴⁹ Szerzej. zob. wyrok NSA z 23.04.2008 r., II FSK 373/07.

⁵⁰ Art. 4 ust. 1 pkt 6 ustawy o podatku od spadków i darowizn.

i usług na materiały budowlane wzrosła z 7% do 22%. Ponieważ wzrost stawki był znaczny i dotyczył w praktyce inwestorów prywatnych, pojawiła się inicjatywa złagodzenia tej podwyżki⁵¹. Dnia 1 stycznia 2006 r. weszła w życie ustawa o zwrocie osobom fizycznym niektórych wydatków związanych z budownictwem mieszkaniowym, która wprowadziła specyficzną ulgę⁵². W ramach ulgi zwrotowi podlega część wydatków poniesionych przez osoby fizyczne na zakup materiałów budowlanych w związku z budową budynku mieszkalnego, nadbudową lub rozbudową budynku na cele mieszkalne lub przebudową (przystosowaniem) budynku niemieszkalnego, jego części lub pomieszczenia niemieszkalnego na cele mieszkalne, w wyniku których powstał lokal mieszkalny, oraz remontem budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego.

W przypadku osoby fizycznej pozostającej w związku małżeńskim kwota zwrotu, czyli limit ulgi, dotyczy łącznie obojga małżonków, jest to więc tzw. ulga małżeńska. Ustawa zawiera **własną definicję małżonków**, zgodnie z którą za małżonków uważa się osoby fizyczne pozostające w związku małżeńskim, z wyjątkiem małżonków, w stosunku do których sąd orzekł separację⁵³. Definicja ta nie odwołuje się do stosunków majątkowych łączących małżonków. **Z ulgi będą mogli zatem skorzystać małżonkowie pozostający w rozdzielnosci majątkowej, jednakże przysługiwać im będzie jedna wspólna ulga.** Jeżeli przed zawarciem związku małżeńskiego osoba fizyczna otrzymała kwotę zwrotu, to kwotę zwrotu przysługującą małżonkom pomniejsza się o kwoty uprzednio otrzymane. Ponadto jeżeli w czasie trwania związku małżeńskiego lub do momentu orzeczenia przez sąd separacji osoba fizyczna otrzymała kwotę zwrotu, a następnie związek małżeński ustał lub sąd orzekł separację, przysługującą jej kwotę zwrotu pomniejsza się o 50% kwoty uprzednio otrzymanej, jeżeli składany był wspólny wniosek małżonków, lub o kwotę otrzymanego zwrotu, jeżeli składany był odrębny wniosek. Zwrot dokonywany jest na wniosek osoby fizycznej. Małżonkowie mogą złożyć wniosek wspólnie albo też odrębnie każdy z małżonków (a jeżeli wnioski składane są do różnych urzędów skarbowych, to każdy z małżonków obowiązany jest zawiadomić o złożeniu wniosku również urząd właściwy dla współmałżonka). Nie jest dopuszczalne, aby wniosek złożył wyłącznie jeden z małżonków.

W przypadku konkubentów, którzy zakupią nieruchomość mieszkaniową na współwłasność i ponosić będą na nią wydatki remontowo-budowlane, zwrot będzie przysługiwał każdemu z konkubentów z osobna, gdyż nieformalny zwią-

⁵¹ J. Buziewski, *Zwrot VAT od wydatków budowlanych – nowe przepisy*, „Monitor Podatkowy” 2005, nr 10.

⁵² Art. 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 2005 r. o zwrocie osobom fizycznym niektórych wydatków związanych z budownictwem mieszkaniowym, DzU nr 177, poz. 1468.

⁵³ Art. 2 pkt 6 ustawy o zwrocie osobom fizycznym niektórych wydatków...

zek nie wywołuje żadnych skutków w tym zakresie. Limit odliczeń przewidziany jest dla osoby fizycznej, nie zaś dla inwestycji. Jeżeli zatem konkubenci spełnią pozostałe warunki przewidziane ustawą, posiadać będą faktury wystawione na każdego oddzielnie i złożą odrębne wnioski, **skorzystają ze zwrotu na wspólną inwestycję na podstawie odrębnych limitów ulg, a więc w podwójnej wysokości.**

7. Podsumowanie

Jeszcze do niedawna konkubinaty były związkiem uprzywilejowanym podatkowo, gdyż konkubenci żyjący w ramach jednej wspólnoty gospodarczej mogli stać się beneficjentami podwójnych ulg podatkowych przewidzianych w podatku dochodowym od osób fizycznych. Cieszyli się również z możliwości odliczeń wydatków należących do grupy tzw. wydatków socjalnych. Obecnie, wobec likwidacji zdecydowanej większości ulg w podatku dochodowym od osób fizycznych, sytuacja prawnopodatkowa konkubentów uległa zasadniczej zmianie.

W świetle analizowanych instytucji prawa podatkowego można stwierdzić, że istnieją pewne korzystne rozwiązania prawne, które odnoszą się do osób pozostających w związku małżeńskim. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim szereg uregulowań zawartych w podatku od spadków i darowizn. Jednakże wyłączenie z grona osób uprawnionych do tzw. generalnego zwolnienia zięcia, synowej i teściów nie wydaje się słuszne, ponieważ w przypadku darowizn rodziców na rzecz obojga małżonków konieczność zapłaty podatku przez jednego z małżonków prowadzi w konsekwencji do ekonomicznego obciążenia małżeństwa.

Korzystna jest również możliwość wspólnego opodatkowania małżonków w sytuacji dużych dysproporcji w ich wzajemnych dochodach. Kontrowersje budzić może brak możliwości łącznego opodatkowania małżonków w sytuacji istnienia pomiędzy małżonkami rozdzielnosci majątkowej. Pomimo trwania w takim ustroju małżonkowie nadal wspólnie rozstrzygają o istotnych sprawach rodziny, wzajemnie reprezentują się w sprawach zwykłego zarządu, zobowiązani są wspólnie do zaspokajania potrzeb rodziny i w końcu ponoszą solidarną odpowiedzialność za zobowiązania zaciągnięte w zwykłych sprawach rodziny. U podstaw istnienia pomiędzy małżonkami rozdzielnosci majątkowej bardzo często leży chęć ochrony majątku drugiego małżonka czy też rodziny. Chcąc chronić ten majątek, małżonkowie w wyniku utraty prawa do wspólnego rozliczenia narażają się na konieczność zapłaty wyższych podatków. Ponadto w przypadku orzeczenia ubezwłasnowolnienia, u podstaw którego niejednokrotnie leży choroba jednego z małżonków, lub orzeczenia upadłości jednego z małżonków rozdzielnosc majątkowa nastąpi niezależnie od woli małżonków i spowoduje również konsekwencje w postaci braku możliwości wspólnego rozliczenia.

Analizując wybrane instytucje prawa podatkowego, można dojść do wniosku, że instytucja małżeństwa nie jest traktowana jednolicie, w szczególności biorąc pod uwagę relacje majątkowe łączące małżonków i ich wpływ na sytuację prawnopodatkową małżonków. Pozostawanie w ustroju rozdzielnosci majątkowej nie pozwala małżonkom skorzystać z prawa wspólnego rozliczenia. Jednocześnie małżonkowie tacy napotkają na ograniczenia w sytuacji zatrudnienia współmałżonka w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej. Ponadto małżonkom pozostającym w ustroju rozdzielnosci przysługiwać będzie jedna wspólna ulga z tytułu zwrotu części wydatków mieszkaniowych, pomimo że nie mają wspólnego majątku.

Rozwiązania dotyczące opodatkowania osób samotnie wychowujących dzieci, nieprzystające do potocznej definicji „samotności”, zdecydowanie preferują natomiast osoby pozostające w wolnym związku, a mające na utrzymaniu dzieci. Taka konstrukcja nie uwzględnia subiektywnej zdolności płatniczej podatnika w przypadku wychowywania dzieci w małżeństwie, jak i poza nim. Konkubenci są również w zdecydowanie korzystniejszej sytuacji, gdy realizują wspólną inwestycję mieszkaniową, gdyż przysługiwać im będą dwa odrębne limity zwrotu wydatków poniesionych na zakup materiałów budowlanych. W przypadku konkubinatu wzajemne zatrudnienie nie będzie ograniczone brakiem możliwości zaliczenia wynagrodzenia z tego tytułu do kosztów uzyskania przychodu, jak to ma miejsce w przypadku małżonków. Wskazane wyżej przykłady uprzywilejowania konkubentów w zakresie pewnych instytucji prawa podatkowego nie są z pewnością zamierzonym efektem ustawodawcy. Wynikają raczej z faktu, że w pewnych sytuacjach konkubinatu jest obojętny podatkowo, zaś osoby pozostające w faktycznym pożyciu traktowane są przez ustawę jak obce. Celem wyeliminowania tych preferencji, które z pewnością nie są sprawiedliwe w odniesieniu do sytuacji małżonków, zasadne wydaje się wprowadzenia ustawowej definicji konkubinatu oraz uwzględnienie faktycznego wspólnego pożycia na gruncie wskazanych instytucji prawa podatkowego.

TAX RESPONSIBILITY OF MARRIED AND COHABITING COUPLES IN THE LIGHT OF SELECTED INSTITUTIONS OF TAX LAW

Summary

In recent years, due to socio-economic and cultural changes, there has been a visible growth in the number of relationships based on cohabitation rather than marriage. Cohabitation, which is not an institution of law, is an actual condition in specific situations resulting in legal consequences pursuant to regulations. A review of the legal position of cohabiting partners in terms of tax laws cannot be separated from the legal position of married couples and persons recognized by the legislator as members of tax-payer's family. Cohabiting partners function within a

common household, jointly manage their property, incur expenses related to that household, and frequently raise their common offspring. Therefore cohabiting partners' actual situation is similar to that faced by married couples. Additionally, in accordance with the Polish tax laws a person who is a tax-payer's cohabiting partner is not recognized as a member of that tax-payer's family, unless a relevant regulation clearly states otherwise.

This article compares the tax regulations applicable to married couples and cohabiting partners. The discussion is based on such institutions of tax law as the joint taxation of married couples, taxation of single parents, return of VAT related to construction costs, the issue of employing a spouse as well as property transfers between spouses. In the light of the reviewed institutions of tax law there are some favourable solutions related to individuals living in marital relationships. The article, however, demonstrates that the institution of marriage is not treated in a uniform manner, particularly with regard to property shared by married couples and the impact of such relations on the married couple's tax responsibilities pursuant to law. In terms of some institutions of tax law cohabitation is privileged in comparison to marriage and these preferences, due to their unfairness for married couples, should be eliminated.